

ERDÉSZETI LAPOK

AZ ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET

K Ö Z L Ö N Y E.

Kiadó :

Az Országos Erdészeti Egyesület.

Szerkesztő :

Dr. Bedő Albert.

Megjelenik minden hónap 28.-án.

Harmincznyolczadik évf. II. füzet. 1899. február hónap.

Előfizetési díj egy évre 8 frt. Az Országos Erdészeti Egyesület oly alapító tagjai, kik legalább 150 frt alapítványt tettek, valamint a rendes tagok is a 8 frt évi tagsági díj fejében, ingyen kapják. Azok az alapító tagok, kik 150 frtnál kevesebbet alapítottak, 3 frt kedvezményes árért járathatják.

— Szerkesztőség és kiadóhivatal Budapeston, Lipótváros, Alkotmány-utca, 10. szám. II. emelet. —

A lap irányával nem ellenkező hirdetések mérsékelt díjért közölhetnek.

A magyar-román országos határvonal erdészeti jelentősége.

Irta: Hajdu János, járási főerdész.

I.

Buda várának 1686-ban történt visszavivását gyors egymásutánban követte Pécs, Siklós, Szeged, Eger, Mohács, Eszék, Székesfehérvár, Szendrő, Zalánkemen és Nagyvárad meghódolása s ezzel hazánknak félhold-uralom alóli felszabadulása már-már befejeződött, midőn a törökök 1695.-ben Lugosnál Veteráni tábornokot seregestől együtt váratlanul lemészárolták. Azonban két évre rá 1697. szeptember 11.-én a Zichy és Batthyány huszáraitól segített Savoyai Eugen a Tiszán átkelő török sereget Zentánál egészen megsemmisítette s ezzel nemcsak a lugosi vereséget boszulta meg, hanem II. Musztafa török szultánt rákényszerítette, hogy a hosszas alkudozások után 1699.

január 26.-án megkötött karloviczi békében *I. Lipót* javára a temesi bánság kivételével, délnyugati birodalmi határnak a Szávát és Unnát állapítva meg, Erdélylyel együtt összes magyarországi birtokairól lemondjon.

A III. Károly uralkodása alatt megújult 1716—1718.-i török hadjáratban Savoyai Eugen és Pálffy János 1716. augusztus 5.-én Péterváradnál Ali nagyvezér felett fényes győzelmet arattak, minek következtében a temesi bánság is felszabadult a másfél százados török iga alól. A következő évben pedig augusztus 15—22.-én diadalmas győzelemmel a kereszténység egyik legerősebb védőbástyáját, Nándorfehérvárt foglalták vissza Musztafa pasa és Chalil nagyvezér egyesülni igyekvő hadától. III. Achmed erre a külhatalmak közbenjárására 1718. július 21.-én megkötött passzaroviczi békében Temesvárral együtt nemcsak a bánságról mondott le, hanem egészen az Unnáig Boszniát, továbbá Szerbia és Oláhország nagy részét is elveszítette. Magyarországot a passzaroviczi békekötésnél báró Sándor Gáspár képviselte.

Az Anna, orosz cárnő szövetségében 1736—1739.-ben megújult török háborúkor Eugen már nem élt, Pálffy mellőzték, az osztrák és orosz vezérek pedig oly gyáván viselkedtek, hogy az emiatti vereségek után 1739.-ben megkötött belgrádi békében Neipperg tábornok III. Károly képviselőjében a temesi bánság kivételével Eugen és Pálffy előbbi összes hódításairól lemondott. Belgrád ismét török kézre került s Magyarország ezzel foglalásait elveszítve ugyan, de a háromszázados török iga alól teljesen felszabadulva, eredeti határai közé szorult. Magyarországot az ekkor megállapított határok keretén belől, az igazságosabb adóalap meghatározása céljából, legelőször 1786—87.-ben II. József császár mérte fel.

A II. József császár által Katalin czárnő szövetségében megindított 1788—1789.-i török hadjárat alkalmával Laudon Belgrádot ismét visszafoglalta ugyan, de II. Lipót a kedvezőtlen külügyi bonyadalmak között 1791. augusztus 4.-én a *status quo ante alapján megkötött szisztovai békében visszaadta azt a szultánnak*. Ezzel Belgrád Magyarországra nézve örökre elveszett s ezentul 1867-ig török kézben maradt, azután pedig Szerbia fővárosává lett.

Az előző három török békekötés alapján a szisztovai békében állapították meg részletesebben, írásba foglalva Magyarországnak déli és délkeleti s így Oláhország felőli határvonalát is s az erről szóló okmány a bécsi levéltárban helyeztetett el és őriztetett meg.

Szisztova után több mint félszázaddal lett öregebb az emberiség, midőn 1854-ben kiütött az 1856-ig tartott keleti hadjárat vagy az u. n. krimi háború. Ekkor Ausztria-Magyarország érdekei megvédéséül a szerb, erdélyi és galicziai határokra összpontosította haderejét s egyuttal katonai mérnökeivel — miután a Magyarország felőli határvonal tábornoki háromszögelési felmérése már a negyvenes években megtörtént, — egész Oláhország területét felmérte. Ez volt a mai Románia oláhországi részének első rendszeres felmérése, a mikor nemcsak a határvonal lett újra megállapítva, hanem az egész országrész úgy térképezve, hogy az Romániában ma is egyedüli alapul szolgál. Moldva ekkor nem lett felmérve, azt későbbben mérték fel.

Cuza Sándornak 1859-ben Moldva- és Oláhország közös fejedelmévé történt megválasztásával kezdett kialakulni a mai Románia, a mely az 1877.-i orosz-török háború után a berlini nemzetközi szerződésben, mint Törökországtól teljesen függetlenített országnak nyilvánított

állam, 1881. márczius 26.-án önálló királysággá kiáltva, Károly fejedelemnek május 22.-én történt királyvá koronázásával tényleges királysággá lett.

Folytonos határvillongások, meg egyéb állami érdekek szükségessé tették a Románia felőli országos határvonal pontos, végleges megállapítását. A 80-as évek elején Bécsben a szisztovai béke okmányai és az 50-es években készült katonai térképek alapján az illetékes kormányok közösen megállapították a főbb határpontokat s ezek a pontok aztán később a természetben a fából készült mai határoszlopokkal jelöltettek meg. 1888. év folyamán a Magyarország és Románia részéről kiküldött közös bizottságok a határoszlopok közötti főbb pontokra eső határdombok helyeit állapították meg s egyuttal a határdombokat és az *erdők közötti határvonal-átvágásokat* elkészítették. Ugyanekkor mérnöki uton meghatározott nagyjában a határoszlopok és a közbeeső határdombok fekvése is.

Ezen előmunkálatok és az 1887. évi ^{decz. 7.-én}_{nov. 25.-én} kötött s az 1888. évi XIV. t.-cikkkel az ország törvényei közé iktatott, Magyarország és Románia közötti határegyezmény VI. cikke alapján készült aztán az 1888. év folyamán véghezvitt határjelzés leírása a hozzátartozó 30 (I—XXX) határtérkép-lappal együtt, mely Budapesten a m. kir. államnyomdából magyar és román nyelven 1889-ben adatott ki.

Az országos határ épségbentartására való felügyelet és a határon való közlekedés, valamint a határfolyókra és határpatakokra vonatkozó határozmányok végrehajtása, az *erdő-átvágások tisztántartása*, állategészségügy és a pénzügyőrség szolgálatának szabályozása czéljából fenti magyar-román határegyezmény alapján a m. kir. belügyminister,

a honvédelmi, igazság-, pénz-, földmivelés- és a kereskedelemügyi ministerekkel együtt 1891. évi július hó 1.-én kiadta a 43 §-ból álló «Határőrizeti utasítást».

Ezen utasítás III. fejezete «Az erdő-átvágások tisztántartása» czimén a 24.—33. §§.-ban az erdőtisztekre és erdőőrökre több teendőt ruház. Jóllehet ezen utasítás hivatalos kiadásban megjelent s az illetékes határszéli erdőgondnokságok előtt ismeretes, de mivel szaktársaim közül aránylag csak nagyon kevesen vannak olyan szerencsés helyzetben (?!), hogy a Románia felőli határszéli erdőkben gazdálkodhatnak s mivel másfelől az «Erdészeti Lapok» sem közölte még a határszéli utasítást, azért a további összefüggés és általánosabb megismertetés végett annak az *erdő-átvágások tisztántartására* vonatkozó 24—33. §§.-ait idézem:

«24. §. Az erdő-átvágások feletti felügyelet az illető törvényhatóságok feladatát képezi; ezek kötelesek gondoskodni az átvágások állandó tisztántartásáról, illetve a takarítási munkálatok foganatosításáról.

25. §. Az átvágások tisztántartása végett, minden évben július hó 1.-től kezdve augusztus hó végéig terjedő időszakban, a határvonal pásztájában található fák, bokrok és cserjék, illetve, minden azon területen levő élő fa-növények levágnak s azok gyökerei és tuskói is, ott, a hol talajvédelmi szempontból nem szükségesek, lehetőleg kiirtatnak.

26. §. Az átvágások foganatosítására a törvényhatóság részéről írtókapával és fejszével felszerelve annyi férfi-munkás rendelendő ki, a mennyit arra szükségesnek tart azon erdőtiszt, ki azon szolgabírói járásban, melyben az átvágások tisztítása teljesítendő, a községi erdőket kezeli.

27. §. A községi erdőket kezelő állami vagy járási erdőtisztnek kötelessége minden év június hó 25.-ig az illető főszolgabírónak javaslatot tenni az iránt, hogy a szolgabírói járásban levő átvágások tisztítására hány férfimunkás, mely helyre, mely napra és órára és hány napra kirendelve jelenjék meg.

28. §. Az átvágások tisztántartására teljesítendő munkálatok bevezetése és ellenőrzése az illető szolgabírói járásnak községi erdeit kezelő erdőtisztnek hivatalos kötelessége s a főszolgabíró által kirendelt munkások az erdőtiszt által kiadott utasításokat pontosan teljesíteni tartoznak. Az erdőtisztek az átvágások érdekében teljesített működésük idejére az őket szabályszerűen megillető napidíjban és utiköltség-megtérítésben részesülnek.

29. §. A kir. erdőfelügyelőség személyzete, valamint az állami és járási erdőtisztek is általában, midőn a határszéli erdőkben hivatalos szemleutjokat teljesítik, kötelesek az utjukba eső erdő-átvágások állapotáról meggyőződést szerezni s midőn oly tényeket tapasztalnak, melyeket a határ biztos fentartásának érdekében az illető törvényhatóság tudomására hozni szükségesnek találnak, kötelesek erről a vármegye alispánját legkésőbb öt nap alatt írásban értesíteni.

30. §. A határvonal mentén levő erdők gazdasági kezelését és őrzését teljesítő erdőtisztek és erdőőrök kötelesek a kivágott határpásztára, jelesül az egyezményileg előirt négy méter széles erdőátvágás tisztántartására felügyelni s mindazon esetekben, midőn ezek megsértéséről tudomást szereznek, kötelesek azt azonnal és legkésőbb három nap alatt az illető járás főszolgabírójának bejelenteni.

31. §. Az erdőtisztek és erdőőrök a romániai alatt-

valók által elkövetett erdei kihágásoknál az 1879. évi XXXI. t.-cz. 139. §-a értelmében járnak el s ehhez képest az ország határán belül megtalált kártevőt személyesen letartóztathatják s azt a legközelebbi községi vagy erdei kihágási bíróhoz, szükség esetén a közelebbi csendőrőrs segélyével bekísérhetik s az őrzésükre bizott erdőkben elidegeníteni kívánt termékeket, valamint a kihágásnál használt tárgyakat, eszközöket, kocsit, szánt, vonómarhát s a kártevőknél esetleg levő fegyvereket, valamint a kárban levő marhákat lefoglalhatják.

Külföldi alattvalóknak az ország határán tul való üldözése vagy a határvonalnak üldözés szempontjából való átlépése az erdészeti közegeknek feltétlenül tilos. A m. kir. csendőrség, illetve annak őrzárata az erdészeti közegek felhívására köteles azoknak segélyt nyújtani.

32. §. Erdei termékeknek Romániából Magyarországra való szállítása csak a meglevő nyilvános száraz vagy víziutakon a fennálló határőri és vámkezelési szabályok szerint szabad s ily termékeknek a határvonalat képező pásztán való átszállítása az 1888. évi XIV. törvenyczikkkel becikkelyezett határegyezmény XI. cikkében megjelölt esetek kivételével szigoruan tilos.

33. §. Az erdőtisztek és erdőőrök kötelesek őrködni a felett, hogy külföldi szállítók a rendes utak kikerülésével a határvonal pásztáján keresztül erdei termékeket ne szállítsanak s ha előfordulna oly eset, hogy valamely romániai alattvaló ottani erdei termékeket a nyilvános száraz- vagy víziutak mellőzésével a határvonalon át Magyarországra szállitana, az erdőtiszteknek és erdőőröknek az erdőtörvény 114. §-a alapján kötelességükben áll ezen termékeket a kezelésükre vagy őrzésükre bizott erdők területén belül lefoglalni.

Ehhez képest tehát a nyilvános, száraz- vagy víziutakon szállított külföldi erdei termékek lefoglalása az erdészeti személyzet által egyáltalában nem teljesíthető, miután ez a határvonal őrizetével és a vámkezeléssel megbízott állami közegek feladata.»

Fentidézett szakaszok kiegészítéséül még szükségesnek tartom felemlíteni, hogy míg az utasítás szerint a pénzügyőrség a határjelek feletti felügyelet gyakorlásába való minden illetéktelen beavatkozástól eltiltatik, addig a határszéli csendőrségnek egyéb teendők mellett úgy a határjelzésre felállított kőlobor, határoszlopok, határhalmok, határárkok és magassági mérjegyek megőrzése, mint az egész határvonal s így az erdőátvágások épségbentartására való felügyelet is szintén kötelességévé van téve. A határfolyókra és határpatakokra vonatkozó határozmányokban pedig egyuttal az 1879. évi XXXI. t.-cz. 194. és 199. §§-aival és a vizen való szállításra vonatkozó többi szakaszaival, valamint az 1885. évi XXIII. t.-czikkel kapcsolatban a határőrizeti utasításban intézkedés van téve arra nézve is, hogy a fennálló gátaknak vagy torlasztóknak megvizsgálása és egyéb vizimű vagy vízéptmény további sorsa, partbiztosítási munkálatok lebontása vagy átalakítása, szóval a tutajozásra, usztatásra vagy egyéb ipari czélokra vonatkozó összes vízügyi kérdések nemzetközi vegyes bizottságok tárgyalásai és megállapodásai alapján mindig a két állam kormányának együttes megállapodása után jussanak érvényre. Ámbár ebben a kérdésben az utasítás kifejezetten csakis a kir. kulturmérnököket nevezi meg szakértőkül, de azért ott, a hol ilyen vízügyi dolgok az erdészeti termények szállításával kapcsolatosan fordulnak elő, kétségkívül az erdészeti közegekre is hárítanak némiképp beavatkozást éppen úgy, a mint az több kérdésben az

országos határvonal legújabb felmérésénél is bebizonyult. Tekintettel ugyanis arra, hogy az 1888. évi nemzetközi bizottság a határoszlopok és határdombok közötti határvonalat az erdő-átvágások és egyes patakszakaszok kivételével csak nagyjában állapította meg, a határvonal mentén ezentúl is sok helyen minduntalan zavarok merültek fel s a határvonal felületes megállapítása folytán egyes határsértési esetek elbirálása az illetékességnek bajos megállapíthatása miatt a legnagyobb nehézségekbe ütközött s ezenfelül a romániai határőrök és a magyarországi csendőrök, pénzügyőrök s a határszéli lakosság között örökös surlódások és ellentétek voltak, melyek nem egyszer hevesebb ütközésekkel fejeződtek be; tekintettel továbbá arra, hogy a határvonal pontos felvételére végre is szükség van, mivel arról teljesen megbízható térkép még idáig sohasem készült; tekintettel még arra a körülményre is, hogy a folyamatban lévő országos kataszteri felmérésnél a határszéli felmérési munkálatokkal kapcsolatosan az országos határ mentén elterülő földbirtokok külső határai is a szomszédos birtokosok képviselőinek jelenlétében kifogástalan pontossággal megállapítandók; tekintettel végül a vámvonálnak határozottabb megjelölésére s több más mellőzhetlen állami érdek megővésére: halaszthatatlanná vált a kérdéses határvonalnak minden kétséget kizáró, részletes felmérés útján való megállapítása, miért is a magyar kormány a román kormánynyal egyetértőleg a magyar-román határvonal háromszögelési felmérését rendelte el. Az e célból kiküldött háromszögelő mérnökök 1894.-ben meg is kezdték a felmérési munkálatokat, de a romániai kiküldtöttekkel való folytonos nézeteltérések miatt oly nehezen ment a dolog, hogy néhány kilométernyi hosszúság felmérése után Maros-Torda- és

Krassó-Szörényvármegyénél az egész bizottság szétment s a munka fennakadott. Az erdőtisztek ekkor nem voltak kirendelve. A felmérési munkálatok két évig szüneteltek. Végre az 1897. év folyamán a m. kir. belügyminister a pénzügyminister által kiadott felmérési utmutatás szemelőtt tartásával újra elrendelte a magyar-román határvonal háromszögelési felmérésének folytatását, melyet a pénzügyministerium részéről kiküldött két háromszögelő osztály, két ellenkező irányban, Hunyad vármegye és Csik vármegye mentén a magyar és román kormányok részéről kirendelt vegyes bizottságok közreműködésével az *erdő-átvágások kellő tisztítása után* még ugyanazon év tavaszán meg is kezdett s Háromszékvármegye csekély részének kivételével a tavaly be is fejezett.

Ezekbe a vegyes bizottságokba Magyarország részéről a háromszögelő osztályok mellé minden törvényhatóságban közigazgatási járasonként az illető járási főszolgabíró és birtokbemondó czimén az a járási erdőtiszt osztatott be, a ki az illető határmenti járás erdőségeit kezeli. Románia részéről mindenik osztályhoz 2—2 katonatisztet (őrnagy és kapitány) rendeltek ki. Az 1897. évi 54,231/I. szám alatt kiadott belügyministeri rendeletben ki van emelve főképpen az, «hogyan az országos határvonal a hivatalos határleírás szerint, illetve úgy, a mint az ennek megfelelően jelenleg tényleg a természetben ki van jelölve, mérendő fel; s a kiküldötteknek feladatát kizárólag a határvonal felmérése képezvén: minden a szoros értelemben vett felmérési munkálattal össze nem függő kérdés elbirálása hatáskörükön kívül esik, miből folyólag a fennálló határoszlopok és határhalmok áthelyezésére, pótlására vagy felujítására, szintén úgy új erdő-átvágások eszközzésére *feljogosítva nincsenek*». Együttal a rendeletben a bizottság-

nak különösen törvényhatósági tagjai a felmérési munkálatok közös jellegére való hivatkozással a közös egyetértés megóvására voltak figyelmeztetve s ki volt mondva az is, hogyha valahol a határvonal menetének megállapításánál kételyek merülnének fel, akkor a nézeteltérésekről jegyzőkönyv veendő fel s az felvilágosító rajzok mellékelésével felsőbb helyen való döntés végett a kész munkálatokhoz csatolandó, a felmérést azonban ily esetekben is tovább kell folytatni. A rendeletben ki volt mondva továbbá az is, hogy a felmérésnél közreműködő járási főszolgabírák 8 frt napidijra és a szabályszerű fuvarilletményekre tarthatnak igényt, «az erdészeti közegek — birtokbemondók — pedig legalább 4 (négy) forintra, de a mennyiben — mint pl. a főbb erdészeti tisztviselőknél — az őket szabályszerűen megillető napidij kétszerese a négy forintot meghaladná, úgy igényt tarthatnak a szabályszerint járó napidij kétszeresére» s emellett természetesen a szabályszerű fuvarilletményeket is felszámíthatják. Ezek a költségek az államkincstárt terheltek. A bizottság magyarországi tagjai a felmérés tartamára a román kir. kormány által kiállított nyílt rendelettel (ordin deschis) voltak ellátva, a romániai tagok pedig a m. kir. kormány által rendelkezésre bocsátott határátkelési igazolvánnyal. Ezek előmutatása mellett a bizottság tagjai segédmunkásaikkal együtt az ország határát mindenütt akadálytalanul átlépheték.

Hasonló értelmű rendeletet adott ki a m. kir. belügyminiszter 27,020/I. szám a múlt évben is, melyben előbbi rendelkezéseire hivatkozva, az illető vármegyéek közönségét a határvonal mentét jelző erdő-átvágásoknak idején való jó karba helyezésére ismételten felhívja s az in bianco határátlépési igazolványok megküldése iránt is intézkedett.

Mivel az erdő-átvágások már az előző évben teljesen jó karba hozattak, a tavaly azok további kitisztítása fölöslegessé vált s így a felmérési munkálatok az eziránt fennálló utasítások szerint a hivatalos határleírás alapján vizválasztók, hegygerinczek, patakok s más természetes vagy mesterséges vonalok és egyéb körülmények lehető tekintetbevételével fennakadás nélkül teljesíthetők voltak.

«A Magyarország és Románia közötti határvonal — a hivatalos *Határjelzés* leírása szerint — a Magyarország, Bukovina és Románia közötti hármas határponton (Triplex Confinium) a Petrile rosie hegységen kezdődik és pedig a Podul de Piatra és Piatra rosie nevű sziklák között fekvő Podul de Piatra nyeregben.

A hármas határpont (Triplex Confinium) a Podul de Piatra nyereg vizválasztójának vonalán, az 1630. sz. m. m. jelzett Podul de Piatra sziklától délre, s ezen ponttól 251 m.-nyi távolságban, egyenes vonalban, vagy 275 m.-nyi távolságban, a gerincz vonalán mérve, fekszik és a terepen egy három oldalú kőloborral, mint 1. számú határpont jelöltetett meg.»

A Besztercze-Nászód vármegye besenyői járásához tartozó Gledény község határában fekvő, kőloborral jelzett, ezen 1. számú határhalmotól az országos határvonal általában délkeletre tartva, a 90 m.-re fekvő 1/a. határhalmnál a gerinczről, luczfenyvesek között, egy hegynyeregbe száll le s innen a Taieturile és az 1050 m.-re leereszkedő Haite nevű kisebb hegyi patakokon s a Cserbükk hegység 1455 m. magas ormán áthaladva, miután a 7. számú határoszlopnál 8·14 km.-nyi ut megtétele után az erdőből kilép, egy gyalogösvényen, bokros havasi legelők között a Kelemen-havas 1808 m. magas csúcsa közelébe hág fel a 7/c. határhalomhoz, honnan aztán a hegygerincz mel-

letti legelőkön vezető gyalogösvényen 4·671 *km.*-t haladva, a 9. határoszlopnál ismét luczfenyvesek közé nyomul. Ettől kezdve aztán tisztásokkal tarkázott luczfenyvesek között vonul végig az 1596 *m.* magas Businis és 1354 *m.* magas Dragoeasza, Delugán, Prislopul és Paltinis-hegyeken a 8·507 *km.* távolságban fekvő 14/a. határhalmomig, hol az erdőből kilépve, a tisztások között csörgedező Paltinis-patakon még 2·52 *km.*-t halad s 1084 *m.*-re leereszkedve, a Paltinis pataknak Dragoeaszába ömlésénél álló 15. számú kettős határoszlopnál Monor község határán, a Kelemen-havas őskori trachyt és kristályospala tömege felett Besztercze-Naszód vármegyét elhagyja. A magyar-román országos határvonal Besztercze-Naszód vármegyét 23·928 *km.* hosszúságban érinti s ebből a hosszúságból mintegy 16·647 *km.* fenyves-erdőkön és erdei tisztásokon megy keresztül.

A 15. határoszloptól a határvonal egy kisebb fenyves-erdő felett, *Maros-Torda vármegye* régeni felső járásába fekvő Maros-Oroszfalu határába lép át s délkeleti irányban 1·2 *km.* hosszúságban, mindenütt a Kelemen-havas keleti lábánál elterülő legelők között haladó Dragoeaszapatakot követve, annak Feketevizbe való szakadásáig, a 16. számú kettős határoszlopnál ugyanazon község határában Maros-Torda vármegyét elhagyja és a tölgyesi járáshoz tartozó Bélbor község határában Csik vármegyébe ér.

Csik vármegye határát az országos határvonal délkeleti és déli főirányban haladva, a 16. határoszloptól a 90. határoszlopig összesen 173·887 *km.* hosszúságú vonalban érinti. A Gyergyói havasok északkeleti kristályospala-tömegét szegélyező, luczfenyvesek között haladó Feketeviz patakot délkelet, majd északkelet felé 15·3 *km.*

távolságban követi odáig, hol abba a 17. számú kettős határoszlopnál 793 m. magasságban, a Kis-Kilincses beleszakad, honnantól kezdve délkeletre ez utóbbin halad felfelé eredetéig, míg aztán 1408 m. tengerszint feletti magasságból a Kis- és Nagy-Czibles nyergén át a 6·9 km.-nyire fekvő 18. határoszloptól a gerinczen levő fenyvesek között felvezet az 1663 m. magas Kis-Czibles csucsára, hol az előbbtől 0·497 km. távolságban felállított 19. határoszlop jelzi a határt. Innen aztán az 1601. m. m. Zöldombon, Albiuczán, Vurfu-Csungin, az 1595 m. m. Gheczián, Obscina-Albiloron, 1624 m. m. Muntele Stezsín, Prislopun s az 1512 m. m. Vereskő-csucson túl, kisebb tisztásokkal szegélyezett luczfenyvesek közötti átvágásokon 14·934 km.-t délkelet felé haladva, a 24. határoszlopnál az 1402 m. magasan eredő Preszkár-patakba ér s ezen 4·8 km. utat luczfenyvesek között, 1 km.-t pedig a torkolata felé eső tisztáson téve meg, lehuzódik a 645 m. magasságban fekvő Tölgyesi-szorosig a 25. számú kettős határoszlophoz. Innen a határ 0·4 km.-nyire a tisztáson délre tart s ott megfordul és ismét erdők mellett 2 km.-nyire északkeleti irányban haladva, a Tölgyes-patakon megy odáig, hol abba a 26. számú kettős határoszlopnál a Péntek-patak beömlik; itt aztán ismét délkeleti irányt véve, a 4·9 km. hosszúságban tisztáson, 3 km.-t pedig luczfenyves között haladó Péntek-patakon vezet a 27. határoszlopig s ott a fenyvesek között még 1·97 km.-t haladva, az 1098 m. m. Kicsere-gerinczen túl, a 29. h. o.-nál a Bisztra patakához érkezik s ezt 1·8 km.-nyire, tisztások között követve, a 30. számú kettős határoszlopnál 900 m.-re száll alá. Itt, délkeleti irányban, tisztásokkal tarkázott fenyves között, a hegygerinczre csap át s az 1166 m. m. Fageczelul hegycsucson keresztülvonulva, 3·08 km.

ut után mészkőzetek és kristályos-palák felett, a 33. határoszlopnál, a tisztások között folyó Kűszürükő-patak mentén halad tovább a 2·75 *km.*-nyire fekvő 34. számú kettős határoszlopig, hol az 563 *m.* magasan fekvő Békás-szorosba ereszkedik alá. Ettől kezdve aztán az őspala, gneisz és mészkőzetek elegyéből alkotott Csiki-havasok tömegéhez lépve, tisztások között, északkeletre 2 *km.* távolságig a Békás-patakon halad az országos határvonal a 35. számú kettős határoszlopig, hol a Tikos-patak beömlésénél megint délkeleti irányt vesz fel s Romániába átesett kisebb legelők mentén 6·63 *km.*-nyire a Tikos és az Ivános patakok menetét követve, a 38. határoszlopnál, a fenyvesek között folyó Acza-patakhoz érkezik s azt a 2·05 *km.*-nyire álló 40. határoszlopig követi, honnan egy kisebb átesett területen keresztül a Kerek-havas gerinczére emelkedik fel s miután a Piciorul Ikoanei 1099 *m. m.* hegyhátton, az 1266 *m. m.* Toroklyás-hegycsúcson, az 1153 *m. m.* Vereskereszt tisztáson és az 1239 *m. m.* Kőorr-hegycsúcson, tisztásokkal megszakított fenyvesek között végigvezet, egy ösvényen 17·16 *km.* ut megtétele után, a Barátos-patakig érkezik, melyen a 840 *m.* magasan álló, 46. számú határoszlopnál átkelve, erdők között, a gerinczen délkeleti irányban a Meleg-havas 1376 *m.* magas csucsára visz fel a 2·64 *km.*-nyire álló 47. határoszlophoz. A Meleg-havastól a határ a Kurmatura Lazaroai nyergen át, a Bálványos-hegy északkeleti lejtőjén visz keresztül a Bálványos- és Főtiszt patakok egyesüléséig, hol aztán az 50. határoszloptól ez utóbbi patakot az 51. határoszlopig követve, onnan a hegy gerinczén az 1372 *m. m.* Arsicza Tarkuczi csucsáig hág fel az 52. határoszlophoz s ezentúl a hegy lábánál, az 53. határoszlopnál, a Tarkucza-patakon átkelve, a gerinczen, délkelet felé valadva, tisztásokkal át-

szótt fenyvesek között, a 48. határoszloptól tett $10\cdot4$ km. ut után, az 55. határoszlopnál, az erdőből egy nagyobb tisztásra érkezik, melyen az él követése mellett az 1662 m. m. Tar-havas csucsra emelkedik fel a $3\cdot79$ km.-nyire fekvő 56. határhalomhoz. Innen a hegyháton és hegygerinczen havasi legelők között előrehaladva, a $4\cdot04$ km.-nyire fekvő Csudamir nevű, 1648 m. m. csucsánál lévő 57. határoszlopnál délnyugati irányt vesz fel s a $0\cdot5$ km.-nyire fekvő 58. határoszlopnál a Csudamir-patakhoz érve, azon a fenyvesek között tett 6 km.-nyi előnyomulás után az erdőből kilép s $1\cdot2$ km.-t legelők mellett menve, az 59. határoszlopnál leszáll a 720 m. tengerszintfeletti magasságban fekvő Gyimesi-szorosba, hol az 59., 60. és 61. számú határoszlopok $0\cdot388$ km. hosszú vonalban, a m. kir. vámhivatal és belépő állomás kerítése mellett vannak felállítva.

A Gyimesi-szorostól az országos határvonal délnyugat felé ritkás fenyvesek között, a Kőcsúp, Áldomás, Sorkán, Antalok Sorkán, Áldomás csucsán folytatódva, $5\cdot35$ km. távolságban, a Pipás csucsánál lévő erdőtisztás közepén, 1272 m. magasságban felállított 64. számú határoszlophoz érkezik. Itt keleti irányt vesz fel a határ s az erdő mellett az Égett-mező nyergén, a 65. határoszlopnál délkelet felé fordulva, folytonos emelkedéssel $2\cdot78$ km. távolságban az Apa-havas 1324 m. m. csucsára ér fel, a 66. határoszlophoz. Ezen túl az 1186—1304 m. magasság között változó Kurta-Sarok, Fejérbükk-Sarok, Diszke-Sarok és Voika nevű hegycsucson, kisebb átesett területek között $5\cdot085$ km.-t megy előre, a 71. határoszlopig, hol az erdőből kiérve, a $0\cdot69$ km.-re fekvő Csüges-pataknál levő tisztáson 855 m.-re száll alá s itt a 72. határoszlopnál a patakot átlépve, bokros legelők között, a hegyoldalon, a

Kerekbükk csucsán 1·37 *km.*-nyire felállított 73. határoszlopnál ismét 1096 *m.*-re hág fel, de azon túl eleinte déli irányban, azután délkeleti, utóbb pedig keleti irányban tisztásokkal tarkázott fenyvesek között 13·56 *km.*-t haladva, félkörszerűen a Gyepecze- és Szulcza-patakot követi, ez utóbbinak a Solyomtárral való egyesüléséig, hol a határ a 76. határoszlopnál 600 *m.*-re esik. Itt hegyes szögben megtörve, a határvonal déli, majd délkeleti irányt vesz fel s az átesett fenyvesek közt folyó Solyomtár és Solyomtár-Pricske patakokat ismét félkörszerű kanyarulatban a 4·95 *km.*-nyire fekvő 77. határoszlopig követve, onnan a 0·92 *km.*-re fekvő 79. határoszlopnál a Solyomtár-havas nyergén át, annak 1344 *m.* m. csucsánál egy kis tisztásra ér fel, melyet a 0·3 *km.*-nyire fekvő 79/a. határhalomnál elhagyva, ismét az erdőbe nyomul. A Solyomtár gerinczén erdőátvágások között lefelé haladva, az 1·53 *km.*-nyire álló 80. határoszloptól kezdve aztán egy kis patakon, az 1·83 *km.*-re fekvő 81. határoszlopnál a 740 *m.* magasan folyó Csobános-patakba ereszkedik le, hol az átesett terület véget ér. Itt a patak keleti folyá-át 2·9 *km.*-re követi a fenyvesekben a 82. számú kettős határoszlopig, honnan aztán a Magyaros patakon déli irányban felfelé menve, 776 *m.* magasságból kisebb, átesett erdőterületek között tett 2·48 *km.* ut után a Magyaros-hegy 1342 *m.* m. gerinczére csap át a 84. határoszlophoz. Innen az 1214 *m.* m. Muchia Dragoteloron álló 85. határoszlopig 1·31 *km.*-t kelet felé megy s ott délkeletre, majd délre fordul s a Lapos Sorka, Virful Obrezseskul és Magyaros Sorkán folytonosan alább-alább szállva, 5·21 *km.* ut után az 561 *m.* m. Kőkertnél, erdők között, az Úz-patak völgyébe ér le a 88. határoszlophoz s 1 *km.*-nyire a 89. számú kettős határoszlopig követi a patak délkeleti

folyását a Veresvizzel való egyesüléséig, honnan aztán a luczfenyvesek között délnyugatra 9 *km.*-nyire, majd délkelet felé, bükkösök között, 2·6 *km.*-nyire folyó Verespatakon megy fel a határ egészen a Fekete-Kecskés-patak beömléséig, a melynél aztán az ország határát jelző 883 *m.* magasságban felállított 90. számú kettős határozlop egyike, a kászon-alcsiki járáshoz tartozó Csekefalva község határszélére esik s egyuttal Csik- és Háromszék vármegyéknek is határpontját képezi.

Csik vármegyét a magyar-román országos határvonal valamennyi határszéli vármegyénk között a leghosszabb vonalban érinti s minthogy az itteni határszéli hegyek legmagasabbika, a Kis-Czibles csucsa is csak 1663 *m.* magasságot ér el, a patakok és völgyek pedig az 503 *m.* m. Küszürükő-patak, 537 *m.* m. Békás-patak és 561 *m.* m. Uz-patak völgyének kivételével 650—1469 *m.* tengerszintfeletti magasság közt váltakoznak: a luczfenyőnek, ugyszólván, a tenyészeti övébe esik az egész határvonal s a magassági fekvés és egyéb termőhelyi viszonyok a jegenyefenyőnek, bükknek, továbbá a gyertyánnak, juharnak nyírnek s más alárendeltebb mennyiségben eléjövő lombfáknak is majd mindenütt megfelelnek, miért is Csik vármegye határa mentén a 31·758 *km.*-nyi hosszúságban elnyúló kisebb tisztások, kopárok, legelők s a szorosok melletti hegyoldalak kivételével a 142·129 *km.* hosszúságban mindenütt erdők fekszenek és pedig 139·529 *km.* hosszúságban tiszta luczfenyvesek vannak, a melyek közé csak imitt-amott, az alacsonyabb helyeken elegyednek szórva-nyosan közbe a bükk, gyertyán, nyír s más lombfanemek s kevés jegenyefenyő, 2·6 *km.*-nyire pedig bükkösök uralkodnak. Itt tehát az erdő-átvágások feletti felügyelet és a határmenti erdőkben való gazdálkodás az erdészeti sze-

mélyzetnek elég dolgot ad, a Romániához átesett erdőterületek pedig, csekély haszón mellett, az adózás és egyéb nyügek miatt, a jobbadán testületekből álló közbirtokosoknak okoznak kisebb-nagyobb kellemetlenségeket.

A 90. határoszloppal az országos határvonal a kézdi-járáshoz tartozó Esztelnek község határába s így egyuttal *Háromszék vármegyébe* érkezik s előbbi irányával majdnem derékszöget képezve, a Fekete-patakon vagy Kecskés-Nemirán 883 m. magas kiindulással kelet felé 2.75 km.-t bükkösök között, 2 km.-t pedig luczfenyvesek között haladva, felvonul a Kis- és Nagy-Nemere közötti nyeregbe, a 92. határoszlophoz s itt a fenyvesek között déti irányt véve fel, 0.76 km.-nyire a Kis-Nemere 1628 m. magas csucsára jut fel a 93. határoszlophoz. Innen a hegygerinczen délkelet felé előrehaladva, az 1588 m. magas Mikos-tetőn s az 1570 m. m. Kis-Sándoron keresztül 3.75 km. távolságban a Nagy-Sándor 1641 m. m. ormára érkezik, hol aztán a 94. határoszlopnál, hegyes-szög alatt megtörve, a gerinczen sűrű fenyves-erdő közötti átvágáson — a Romániába átesett erdőterületek mennyiségét tetemesen gyarapítván, — északkeleti irányban, a Kecskés-tető 970. m. m. csucsáról a hegyháton egy kis erdőtisztításnál 650 m. magasságra a Kecskés-patakhöz ereszkedik le s követi emezt a Szaláncz-patakba szakadásáig, hol az átesett terület szélén 6.95 km. távolságban, 547 m. magasságban a 98. sz. kettős határoszlop jelzi a határt. Itt irányt változtat s délfelé a Szaláncz-patakon még 2.8 km.-t halad a fenyvesek között a 99. számú kettős határoszlopig, hol bükkösök közé lépve, a Pekár-patakon 2.73 km.-nyi felvonulás után a Pojána de Tábláig jut a 101. határoszlophoz, hol aztán északkeleti irányt véve fel, megtörik s a bükkösök közötti gerinczen előre és a Brezói-

hegy 1001 *m. m.* magas csucsán s a Dealu Csernika 1005 *m. m.* ormán keresztül haladva, 2·35 *km.*-nyi ut után leérkezik a 103. sz. határoszloppal jelzett hegynyeregbe, hol aztán a bükkösök között délkeleti irányt véve fel, a Csernika-patakon keleti kanyarulattal leérkezik annak Ojtóz-patakba ömléséig Sósmezőre, a 462 *m.* magasan, 3·4 *km.*-nyire fekvő 104. számú határoszloppal jelzett Ojtózi-szorozhoz, hol egyuttal a Csiki-hegycsoportnak idáig nyúló kiágazásai is véget érnek.

Az Ojtóz-patakon tul, a Bodzai-szorosig terjedő, főtömegében másodkori homokkőből alkotott Bereczki-hegycsoportra lép a határ s délkeleti irányban a hegygerinczen, bükkerdők között felhuzódik a 606 *m. m.* Macsukás-hegyig s onnan a Runkul hegygerinczén tovább annak 1110 *m. m.* csucsáig, előbb azonban az Ojtóz-pataktól 3·25 *km.*-nyire, a 105/a. határhalomnál déli főirányt vesz fel, a mit délnyugati és délkeleti kisebb-nagyobb kanyarulatok kivételével, a 69·35 *km.*-nyi távolságban fekvő 133. számú határoszlopig megtart. E közben a Runkul kupjától, gerinczen előre haladva, az 1104 *m. m.* Halos-csucson és az 1235 *m.* magas Kornile-csucson keresztül, a Leány-patakhöz érkezik s azon folytatódik a 720 *m.* magasan folyó Kászon-patakkal való egyesüléséig, hol egy aránylag kisebb kiterjedésű, átesett bükkös erdőrészen keresztül a Kászon-patakát alig 0·21 *km.*-nyi ut után elhagyja s a Kalabucs-patakon huzódik fel 887 *m.* tengerszintfeletti magasságig, ettől aztán egy kis patakon az átesett terület végénél, a 112. számú határoszlopnál felemelkedik az 1223 *m. m.* Kalabucs-nyeregbe. Innen, a bükkös erdő mellett, a Kalabucs-gerinczen előrehaladva, annak 1370 *m. m.* csucsáig hág fel, a hol ismét átesett erdőn vonul tovább a Szek-patakon lefelé ennek Lipse-

patakba szakadásáig, hol 886 *m.* tengerszintfeletti magasságban, a 114. határoszlopnál, az átesett erdőterülettel együtt, a 105/a. határhalomtól idáig tett 12·43 *km.* ut után a bükkös is véget ér. Ettől kezdve a Lipse-patakon, fenyvesek között megy le a határ odáig, hol az a Harangbércz-patakkal egyesül, mely utóbbit 804 *m.* magasságban átlépve, a 115. számú kettős határoszlopnál az ezelőtt Bereczk és Ozsdola községek határához tartozott nagyobb, átesett erdőhöz jut el s itt a Jáhoros-bércz gerinczén, ennek 1211 *m.* m. csuca érintése után egy kis patakon levezet a Határ- vagy Paltin-patakig, melyet alig 0·19 *km.*-nyi, felfelé haladás után elhagy s 850 *m.* magasságból egy kis patakon vonul előre a Sóbércz 1290 *m.* m. csucsaig, hol a 118. határoszlopnál 4·99 *km.* hosszúság után a Romániába átesett ozsdolai terület is véget ér. A Sóbércz csucsától előbb a hegygerinczen, azután egy mély nyergen végig, fenyves erdők között a Mésztáktető 1225 *m.* magas csucsára érkezik a határvonallal, innen pedig a gerinczen lefelé haladva, egy 844 *m.* magas fekvő erdőtisztítás szélén, a völgy felé a Jáhoros-patakon egy román katonai őrház megkerülése után levezet a Putna-patakig oda, hol 722 *m.* magasságban a 114. határoszloptól idáig terjedő 12·59 *km.*-nyi távolságban, a fenyvesek szélén, a 120. határoszlop áll. Ettől a határoszloptól kezdve 3·3 *km.* hosszúságban bükkösök, 11 *km.*-nyire pedig fenyves-erdők között folyó Putna-patakon halad fel a határ a Harai-hegy oldalán levő 1671 *m.* magasságban fekvő nyeregig, melytől előre és hátra, a 121. határoszlop környékén mintegy 6·2 *km.* hosszúságban, Zabola község határából esett át Romániához egy tekintélyes kiterjedésű erdő-részlet. Innen egy félkörszerű kanyarulattal délkeleti irányban, fenyvesek között folytatódva, a Zabola-patak eredé-

téhez érkezik a határvonal s azután ezen a patakon kanyarodik le odáig, hol 1240 *m.* magasságban, a Górpatakkal egyesül, a mely ponttól kezdve ez utóbbin vonul fel a Feketehalom és Giurga közötti 1535 *m.* m. hegynyeregbe, hol nyugatfelé hajolva, 0.7 *km.*-nyi távolságban a Feketehalom hátán előremegy s a 124. határoszlopnál egy 1590 *m.* m. másik nyeregbe jut; itt aztán majdnem derékszög alatti változással egy, az előbbinél kisebb, átesett terület átvágása után a Gyergyó-patak mentén halad lefelé, ennek Sztina-patakkal való egyesüléséig, honnan aztán 1108 méterről, ez utóbbin felemelkedik az 1336 *m.* m. Taieture-nyeregbe, melyről 0.3 *km.* távolságban, a 128. határoszlopnál a Mogyorósbokor-patak eredetéhez ér s ezen lefelé halad 1050 *m.* magasságig, a Kis-Baszka-patakhöz, hol a 129. számú kettős határoszlop jelzi az országos határt. A Kis-Baszka-patakon 1.25 *km.*-nyire lefelé huzódik a határ a Csilyános-patak beömléséig, hol 1036 *m.* magasságban, a 130. határoszlop áll. Innen aztán gyenge hajlásu S alakban a Csilyános-patakon felvonul a Baleszku-nyeregig, a 131. határoszlophoz s onnan, derékszög alakban megtörve, 0.36 *km.* hosszan keletre tart az 1561 *m.* m. Baleszku-hegycsúcsig, hol aztán a 132. határoszloptól a déli irányban ezen hegy gerinczén leereszkedik a Baleszku és Koriul közötti 1475 *m.* magasán fekvő hegynyeregbe, az előbbitől 0.83 *km.*-nyire felállított 133. számú határoszlophoz.

A 130—133. számú határoszlopok között 5.99 *km.* hosszúságban, Papolcz és Zágón község határából a határrendezéskor olyan jelentékeny nagyságu, háromszög-alaku erdős terület esett át Romániához, hogy az még az 1 : 475,000 lépték szerént készült kisebb térképeken is azonnal szembetűnik, hogyha azokat a határ-jelzési

1 : 40,000 arányban készített térképpel összehasonlítjuk. Hogy ez s még több más terület micsoda oknál fogva Romániának engedtetett át annak fejtegetése, a dolog természeténél fogva, e czikk keretén kívül esik; de tény az, hogy most már az ujabban megállapított határvonal képezi a két szomszédos állam közötti, törvényekkel is biztosított állandó határt s ezért az ettől eltérően készített térképek most már hibásak. Így pl., hogy többet ne említsek, egész határozottsággal állítom, hogy a «Pallas nagy lexikoná»-nak VIII. kötetéhez csatolt Háromszék vármegye térképe sem felel meg a mostani tényleges állapotnak, mert azon többek között a 130. határoszloptól kezdve nem a Csilyános, hanem még mindig a Kis-Baszka-patak van felvéve országos határnak, körülbelül 6 kilométernyi tekintélyes hosszúságban, a megfelelő kiszögelléssel együtt, a mi sajnos! de már nem tartozik Magyarországhoz, jól lehet 12 év előtt még ide tartozott. Miután még fölemlitem, hogy csak itt több, mint másfélezer hold erdőterület szakadott át Romániához, ezen kis kitérés után, a 133. határoszlopnál az országos határvonal is eltér eddigi déli főirányától s a nemzetközi hivatalos megváltoztatás után, a régi hegyes-szög helyett most már csak tompaszög alakban törve meg, a Kis-Tamás-patakon 3·9 *km.*-nyire nyugati irányban előre halad s a Kis-Baczka völgyében 1142 *m.* magasságban felállított 134. számú kettős határoszlophoz vezet, honnan aztán délnyugati irányban, az 1284 *m.* magasan fekvő Hosszuköz-hegy háttára ismét átesett erdőterület között huzódik fel s innen ugyancsak délnyugati irányban, egyenesen a Peták-patakba csap le, hol aztán az 1238 *m.* magasan álló 136. határoszlopnál, derékszög alatt irányt változtatva, dél felé, mintegy 0·8 *km.*-nyire az átesett erdőterületből kiér s ki-

sebb kanyarulattal még 5 *km.* utat tesz meg a Peták-patakán, míg ez 804 *m.* tengerszint feletti magasságban a 137. számú kettős határoszlopnál a Nagy-Baczkába szakad. Innen észak-nyugat felé tartva, előbbi irányával hegyes-szöget képezvén, a Nagy-Baczká-patakon 5·6 *km.*-nyire, mindenütt fenyves-erdők között vonul tovább a határ a 874 *m.* magasan fekvő Szurduk-patak torkolatánál felállított 138. számú kettős határoszlopig.

A 121.—122. határoszlop között folyó Zabola-pataktól mintegy 40 *km.*-nyire fekvő 138. határoszlopnál lévő Szurduk-patak torkolatáig részben a határszél mentén, részben onnan befelé Magyarországra és ki Romániába, az «Erdélyi erdőipar-részvénytársaság» czimű erdei faiparvállalatnak gőzmozdonyu és lóvonatu iparvasutjai hálózák be a fűrésztelepek körüli vidék erdőségeit, a miket Sümegh Ignác m. kir. főerdész az «Országos Erdészeti Egyesület» múlt évi közgyűlésén és az «Erdészeti Lapok» 1898. évi X. füzetében igen behatóan ismertetett volt s azért itt azok részletesebb leírásába nem bocsátkozom.

A 138. határoszloptól kezdve az országos határvonal a szintén erdők között csörgedező Szurduk patakon vezet fel nyugat felé az 1278 *m.* m. Döngökő-Szurduk-nyeregbe a 139. határoszlophoz. Ettől a határoszloptól kezdve Zágon község régebbi határából a 145. határoszlopig fél ellipszisszerűen 12·63 *km.* hosszúságban tetemes nagy darabot Romániához szakítva, néhány kisebb tisztással és legelővel tarkázott erdőterületen keresztül a nyeregből a gerinczen végig az 1287 *m.* m. Nagy-Bota csucsán álló 141. határoszloptól kezdve, miután a 121. határoszloptól idáig 51·57 *km.* utat tett meg, a fenyvesekből bükkösök közé érkezik s az 1268 *m.* m. Kis-Bota, 1278 *m.* m. Zimbrul

hegycsucson és a Szt.-László Király köve 1082 m. m. sziklás ormán át, meredek, sziklás élen 634 m.-nyire leereszkedik a nyén-krasznai országút mellé a Bodza folyóba, hol a Cheia melletti 145. határoszlopnál az átesett terület is véget ér. Itt megint irányt változtat a határ s hegyes szög alatt megtörve, északnyugatra a Bodza vizen felfelé 3·9 km. utat tesz a Kraszna patak beömlésénél 660 m. magasságban felállított 146. számú kettős határoszlophoz, hol előbbivel ellenkező fekvésű hegyes szögben megfordul s délyugati irányban a Kraszna patakon 8·33 km. hosszúságban felhuzódik annak eredetéig a 147. határoszlophoz, melytől a bükkösök között folytatódva, délre tart s 0·3 km. távolság után a Kurmatura Krasznei nyeregbe hág fel a 148. határoszlophoz, honnan az előbb nyugati, aztán északnyugati irányban elkanyarodó gerincz követése mellett az erdők feletti tisztásra lép ki s a 149. határoszlopnál a Kis-Tatár csucsának 1413 m. m. déli oldalára érkezik. Innentől kezdve aztán váltakozva 9·131 km.-t tisztásokon, 4·342 km.-t pedig bükkös erdőkön keresztül huzódik a határ a vármegye délnyugati sarkáig. Eközben néhány kisebb hegycsucson, nyergen és gerinczen át 2·615 km.-nyire a 150. határoszlopnál az 1403 m. m. Kis-Késán-csucsra jut, hol déli irányt véve, hegyháton, völgyteknőn, hegygerinczeken megy végig, míg a 2·049 km. távolságban álló 151. határoszlopnál a Nagy-Tatár 1471 m. m. csucsára érkezik, a melyről aztán derékszög alakú, nyugati hajlással a hegyeken át tovább kanyarodva, 1·8 km. ut után a 152. határoszlopnál az 1345 m. m. Bodza-Tábláját érinti s itt a krétakori homokkőből, jura-mészből és eocén konglomerátokból alakult Bodzai hegycsoport keleti részéhez tartozó gerinczen déli kanyarulattal odább huzódván, 0·703 km. távol-

ságban a 153. határoszlopnál északnyugati irányt vesz s a 2·969 *km.*-nyire álló 154. határoszlopnál lévő kisebb-szerű kikanyarodás kivételével a felvett északnyugati főirány megtartása mellett a Bokorna 1463 *m.* m. csucsának és a Nagy-Kő-Farka gerinczének hátrahagyásával — miután a 141. határoszloptól idáig az erdők feletti tisztásokon mintegy 9·38 *km.*-t, közvetlen a bükkösök között pedig 27 *km.* utat tett meg, — a szepsi járáshoz tartozó Bodola község határával Háromszék vármegyét is elhagyja s az előbbitől 3·337 *km.*-nyire felállított 155. határoszloppal az 1445 *m.* m. Tejkő-havasnál egy tisztáson Brassóvármegyébe lép át.

Háromszék vármegye menetét az országos határvonal a 90—155. határoszlopok között összesen 159·015 *km.* hosszúságban érinti, a mely az Ojtózi-szoros mellékének és a Putna-patak melletti völgy alsó részének kivételével nagyobbára mindenütt erdők között visz keresztül, miket összesen mintegy 10·385 *km.*-nyi vonalban csak imitt-amott szakít meg néhány erdőtisztás és eltörpült luczfenyővel, boróka- és folyófenyővel szórványosan benőtt kisebb havasi legelő, a melyek tekintettel arra, hogy csekély távolságra tőlük köröskörül ismét csak erdők tenyésznek: az erdőterületek megszakításánál alig jöhetnek tekintetbe. A határvonal menete ezen vármegye szélét 462—1671 *m.* tengerszintfeletti magasság között váltokozva, nagyjában fogazott, félkörfűrészszerűen érintvén, ezen magassági öv alsó és felső határa között a lucz-, jegenye-, törpe- és borókafenyő, valamint a bükk, szórványosan eléjövő tölgy, nyír és juhar is megtalálja a megfelelő termőhelyét s tenyészik is valamennyi, de főkép a luczfenyő és a bükk az a két fanem, a mely Háromszék vármegye határszélét — a két szomszédos állam mentén

rengetegeket képezve — felváltva uralja. A fenyvesek 91·420 *km.*-t, a bükkösök 57·210 *km.*-t foglalnak el a 159·015 *km.*-nyi határvonalból, a tisztások, havasi legelők s az Ojtózi-szoros melletti belsőségek hossza ellenben összevéve is csak mintegy 10·385 *km.*-re tehető. Általában véve az egész ország területén sehol sincsenek nagy tömegben olyan szép növésű s ezelőtt inkább csak néhány parasztfürésztulajdonos és a szita-kérgesek fejszéi előtt ismert, műfára kitűnően alkalmas luczfenyvesek, mint Háromszék vármegye határhegységein, melyeknek értékét felismerve, az utóbbi évtizedben számos faipar-társulat igyekezik azokat az erdőbirtokosok gyorsan mulandó boldogítására, saját előnyére kihasználni.

A mai, őserdő jellegű luczfenyvesek és bükkösök helyén néhány évtized múlva, hogy mi fog állani: — az nagyobb fejtörés nélkül is gyanítható abban az esetben, hogyha a kihasználás fejlődése továbbra is oly lázasan fog haladni, a mint ujabban megindult. Ma már jó részben jelentékenyebb mérvű kihasználás alatt állanak a Háromszék vármegye területén fekvő, a Romániához átesett és az ezelőtt is Romániához tartozott határszéli erdőségek egyaránt. Az eddigi parasztfürészeket lassanként nagyobb műfürésztelepek s más faipari alkotmányok váltják fel, melyeknek létesítését a határ közelében a határszélmenti patakokban rejlő, olcsó vizierő is nagyban elősegíti. A mesterséges erdőátvágások készítését az erdők között csörgedező, számos határszéli patak természetes medre sok helyen nélkülözhetővé tette ugyan, de azért a határszéli erdők a «Határőrizeti utasításban» foglalt teendők teljesítése miatt, ezenkívül egyéb tekintetben is meglehetősen sok dolgot adnak az erdészeti személyzetnek s Háromszék vármegye nemcsak a föld területéhez viszo-

nyitott 60%-ot meghaladó erdőségeivel, hanem a határszéli erdőkkel való ügyes-bajos dolgokkal is első helyen áll az országban.

Erdészeti tekintetben szintén nem az utolsó, de mégis Háromszék vármegye után álló *Brassó vármegyébe* a hétfalusi járáshoz tartozó Pürkerecz, Tatrang és Zajzon községek határát érintő ponton felállított 155. határoszloppal jut az országos határvonal, melytől aztán a bodzai hegy-csoporton, majd a brassói határszéli havasokon folytatódva, először is az erdők felett elterülő sziklás havasi legelőkön, a Szugitza-gerinczen nyugati főirányban előrehalad s egy 1648 m. m. sziklacsucs elhagyása után 2·37 km. távolságban kisebb déli kanyarulattal a 156. határoszlopnál felhág a Piroska-hegyre, melynek hápahupás gerinczén északnyugatra, majd nyugatfelé tovább húzódván, miután az 1894 m. m. Tigaia-havas élén végigmegy, északnyugati fordulattal az 1958 m. m. Csukás-hegyen fölállított gulán keresztül 4·92 km. távolságban a 157. határoszlophoz érkezik. Itt irányt változtat s délnyugatra fordulva az 1763, 1844, 1774 m. m. kiemelkedésekkel és kisebb bemélyedésekkel váltakozó hegyélen, havasi legelők felett a 3 km.-nyíre fekvő Bratocsahegyre érkezik, hol a 158. határszloptól kezdve a gerinczen előbb délnyugatra, aztán délre kanyarodva, keresztül megy az 1768 m. m. Bratocsa-Zanoga-csúcson s innen a sziklákon egyenesen leereszkedik, majd egy keleti görbülettel a 2·62 km.-nyíre fekvő 185/h¹ határhalomnál bükkös erdők közé hatolva, a Bratocsa-klastrom közelében lévő kóuthoz érkezik, honnan a hegyélen délnyugat felé hajlik s egy 1418 m. m. csucs hátrahagyása után délnek fordulva, 3·285 km. ut után a 158/t. határhalomnál kilép az erdőből és egy 1685 m. m. csúcson keresztül sziklás élen folytatódik tovább

az előbbi határoszloptól 7·5 *km.*-nyire álló 159. határoszloppal jelzett Kis-Bobul-havas 1761 *m.* *m.* csucsáig. Innen a határ délnyugat felé sziklás havasi legelőkön leereszkedik egy tó melletti nyeregbe, honnan aztán a lejtőn felfelé 1742 *m.*-ig emelkedik s a hegy csucsánál délkeleti görbülettel a Zanova $\triangle$ jelén keresztül a Kecske-láb gerinczén végig, annak 1762 *m.* *m.* csucsáig hág fel az előbbitől 3·16 *km.*-nyire álló 160. határoszlophoz. Sziklás legelőkkel borított gerinczeken, nyergeken és kisebb hegycsucsokon át délnyugati, majd nyugati irányban a 161. határoszlopig 1·66 *km.*-t megy a határ, honnan rövid északi vonulás után nyugati fordulattal sziklás legelőkkel szakgatott bükkös erdők felett 1553, 1463 *m.* magas csucsokon áthaladva, a 3·07 *km.*-re álló 162. határoszlopnál északnyugati irányt vesz s a Kis-Kereszt gerinczen végigmenve, rövid nyugati fordulattal 0·64 *km.*-nyire a Zanova-Mortului gerinczén felállított 163. határoszlophoz jut, hol derékszöget alkotva, 1507 *m.* magasságnál a gerinczen észak felé, aztán csakhamar északkeletre csap át, majd az erdő széle mellett északi irányból egy kanyarulattal északnyugati főirányt véve, 0·75 *km.*-nyire a 163/c. határhalomnál benyomul az erdőbe és tisztásokkal megszakított bükkösök között előrehalad a gerinczen s az Orlát-hegy 1468 és 1459 *m.* *m.* csucsainak közelében a 164. határoszlopnál lévő kanyarulatok elhagyásával 6·66 *km.* ut után a 164/h. határhalomnál az erdőből kiérve, 0·49 *km.*-nyire egy tisztáson a Szloer-hegy 1616 *m.* *m.* csucsához érkezik a 165. határoszlophoz. Innen egy délnyugati fordulattal a tisztáson végig, nyergeken, éleken s 1551, 1481 *m.* *m.* csucsokon át, miután az 1495 *m.* *m.* Preszáka csucsát is elhagyja, a 2·85 *km.* távolságban felállított 166. határoszlopnál

nyugati fordulattal a hegygerinczen a 166/a. határhalomig még 0.78 *km.*-t ereszkedik lefelé s ott behatol egy bükkös erdőbe. E között 0.24 *km.*-t haladva, a 167. határoszlopnál a Predelutz-nyereg irányában az Ósánczi-szoros felső végén lévő vám közelében egy kisebb luczfenyvesbe érkezik, melyből a 167/a. határhalomnál 0.44 *km.* ut után kilép s a Musitza-hegy havasi legelőjén 1.83 *km.*-t felfelé huzódva, a 168. határoszlopnál a Musitza 1489 *m.* m. csucsától északnyugati irányban egy nyeregbe ereszkedik, melyből egy nyugati fordulattal az élen az 1904 *m.* m. Paltin csucsára emelkedik fel, honnan egy nyeregbe száll alá s abból egy hegyes élen az 1215 *m.* m. Törökhegy csucsához ér, melyről északi görbülettel a 3.8 *km.*-nyire álló 169. határoszlopnál Veres-tóhoz jut. Innen északnyugat felé a Gována hegyélen halad előre a határ s egy kisebb beszögelés után az 1716 *m.* m. Tótpál-tetőt, előbbtől 2.94 *km.*-nyire álló 170. határoszlop közelében elhagyva, az 1446 *m.* magasán fekvő Gována isztinán tul az 1.47 *km.* távolságban fekvő 170/e. határhalomnál a havasi legelőről fenyveserdőbe hatol, melyen keresztül egy görbületnél levő kis tisztáson át az 1464 *m.* m. Anderbércz tetőn a 0.78 *km.*-nyire álló 171. határoszlopnál nyugatra csap át, hol az élen továbbmenve a Medvék mérője nevű hely közelében kisebb begörbüléssel északnyugat felé huzódik s tisztásokkal átszőtt fenyvesek közötti átvágások hátrahagyása után a Tömösfőn tul a 3.33 *km.*-nyire fekvő 171/m. határhalomnál kiér az erdőből s a sziklákon felhuzódik az 1841 *m.* m. Málnásalja vagy Nagy-Kő-Farka nevű hegyhez, melyen tul egy kis hegyes beszögelésnél 0.67 *km.* távolságban a 172. határoszlop van felálítva. Innen a határ a Nagy-Kő-Farka lejtőjén délnyugati irányban 0.675 *km.*-re

a 173. határoszlophoz érkezik, melytől délkeleti kanyarulatban előbbi irányával párhuzamosan a sziklák alján leereszkedve, zsákszerű beszögelést alkot s az 1·3 *km.*-re fekvő 173/e. határhalomnál fenyveserdők közé vezetve, az 1209 *m.* m. Verespatak vagy Járás tisztásáig 1·91 *km.*-re követi azt a 174. számú határoszlopig, a honnan kisebb tisztásokkal megszakított luczfenyvesek között haladva, déli, majd délnyugati kanyarulattal fűrészfogszerű ki- s beszögelések után a 175. számú határoszlop közelében az erdőből kilép s a hegyen előre menve az 1437 *m.* m. Szuszáj csucsáig ér. Itt aztán egy erdőtisztás elhagyása után megint a fenyvesbe lép s északnyugati, majd nyugati fordulattal a gerinczen előre megy s miután a Csaplyatetőnél az erdőből kijő, a hegygerinczen délnyugat felé kanyarodva az 1095 *m.* magasan fekvő, 176. számú határoszlophoz érkezik le. Innen a határ északnyugat felé egy magánosan álló nagy luczfenyő mellett a 176/a. számú határhalmon át a vasuti bevágás keleti oldalán levő 176/b. határoszlophoz érkezik s ettől a vasutat ferdén keresztül szelve, az országút mellé, a 177. számú határoszlophoz jut, a mely a Tömösi-szoros felső részén 1051 *m.* magasságban fekvő Predeálon van felállítva. Predeálnál az országos határvonal délnyugat felé tartva keresztül vonul az országúton s a 177/a. határhalomnál lévő román vámháztól aztán a hegygerinczen lévő ó-sánczon felfelé haladva 330 *m.* távolságnyira egy bükkös erdőbe nyomul, melyből csakhamar egy tisztásra érve, annak közepén a 177/b. számú határhalomnál az ó-sánczot elhagyja s nyugati irányban a gerinczen végig a Váracska nevű helyen át bükkösökön keresztül egy 1249 *m.* m. csucson túl a Vlodecz nevű nyereg tisztítására kerül a 178. számú határoszlophoz. Itt ismét csak bükkös erdők közötti gerin-

czekeken és nyergeken áthaladva, a Fetifoi tisztás 1324 m. m. csucsán tul leereszkedik és délnyugat felé a román király magánbirtokának is határát képező 178/f. számú határhalmhoz ér, a honnan aztán éleken és hegynyergeken előrehaladva, egy 1232 m. m. ponton tul a sánczon a Siboth nevű helyen felállított 179. számú határoszlophoz száll le s innen félkörszerű kikanyarodással egy darabig a gerinczen levő ó-sánczon halad lefelé egy 1090 m. m. ponton át tisztásokkal megszakított bükkösök között s miután a sánczot elhagyja, az Égött-Kő nevű helynél fölállított 180. számú határoszlophoz érkezik. Itt a gerinczről a hegyoldalra vezet s egy sűrű bükkösön keresztül délnyugatra lefelé halad s a sűrűségből kijutván, déli irányban ismét egy hegygerinczre csap át s a Forban-hegy gerinczén az erdőből egy tisztásra érkezik ki, honnan a 180/d. számú határhalmnál egy nagy bükkfa mellett délkeleti irányt véve, az ó-sánczon az 1212 m. m. Forban-hegy csucsára hág fel s ettől derékszög alatt 560 m.-re délnyugat felé halad, aztán déli irányt véve, bükkösök szélén a gerinczen előre megy s egy délkeleti kiszögelésnél az 1430 m. m. Disznó-Koponya csucsához jut oda, a hol a 181. számú határoszlop átellenében Romániában az ó-sánczon tul Károly király magánbirtokának határhalma áll. Innen a határvonal az ó-sánczon derékszög alatt délnyugat felé egy meredek hegyoldalon a nyeregbe száll alá, honnan nyugatra csapva, luczfenyőkkel elegyes bükkerdők között meredek oldalon követi az árkot felfelé az 1578 m. m. Baiul-csucsig. Ettől a gerinczen délre majd délnyugatra kanyarodik le s a Disznó-Koponya vagy Spitzberg hegylejtőn erdők között az ó-sánczon lefelé haladva a Molnáryeregig ér s onnan egy kis csucsra a 183. számú határoszlophoz, a melytől aztán délnyugati irányban egy nyergen

át ritkás fenyvesbe jut s abból kilépve, előbb eltörpült luczfenyőkkel, aztán törpefenyőkkel szorványosan benőtt sziklás hegytarajon felhuzódik a 2139 *m.* magas Molnár-hegy csucsáig, melytől tompaszögben nyugat felé tartva, törpefenyő, áfonya és havasi rózsza foltokkal tarkított sziklaélen vonul tovább, míg a Bucsóia kopár mészsirtjeinél délnyugat felé fordul s járhatatlan sziklákon túl a felvidéki járáshoz tartozó Rozsnyó község határán a Bucsecs-hegység ormán levő 183/a. határhalomnál Brassó vármegyét 80·556 *km.* hosszúságu ut megtétele után elhagyja s ugyanezen határhalomnál a törcsvári járáshoz tartozó Simon község határának érintésével Fogaraszvármegyébe lép át.

A Brassó vármegye menetét 80·556 *km.* hosszúságban érintő országos határvonalból mintegy 29·295 *km.*-nyi hosszúság közvetlenül erdők között visz keresztül, melyből a vármegye keleti részén az ó-sánczi szorosig 8·695 *km.* bükkösök között, onnan Predeálig vagyis a Tömösi szorosig 10·610 *km.* fenyvesek mellett s a Predáltól nyugatra, illetve délnyugatra eső részen 8·790 *km.* ismét bükkösök között vezet el. A Molnár-nyereg körül aztán a bükkösök közé luczfenyő elegyül s mintegy 0·5 *km.*-nyire a luczfenyő veszi át az uralmat, mely szintén mintegy 0·5 *km.*-nyi távolság után a Bucsecs oldalán eltörpülve, a törpefenyőnek mintegy 0·2 *km.*-nyi hosszú övében ezzel együtt elvész a sziklákon. A határvonal többi része nagyjából erdők felett elterülő, 1051—2400 *m.* tengerszintfeletti magasságban váltakozó, gyenge minőségű havasi legelőkön s kopár sziklákon vezet végig, melyek legtöbbször szorványosan majd mindenütt bükkfák, eltörpült luczfenyők vagy borókafenyők, havasi rózsák s áfonyák láthatók s a fák csak a Bucsecs felől, a fatenyészeti öv felső

határán vesznek el teljesen a határszélről, a havasi cserjéknek s más egyéb havasi növényeknek engedve át a tért.

Brassó vármegyéből a határrendezéskor nem esett át jelentékenyebb terület s csak imitt-amott van belőle lecsipkedve egy-egy kisebb részlet. Itt tehát az átesett erdők nem sok gondot adnak a birtokosoknak s mivel a határ sehol sem vezet patakok vagy folyók medrén végig, azért a határőrizeti utasításnak a határfolyókra és határpatakokra vonatkozó határozmányai sem jöhetnek tekintetbe, ellenben az erdő-átvágások tisztántartása és a határmenti erdőkben való egyéb teendők az erdészeti személyzetre elég nagy jelentőségűek.

Fogaras vármegye szélére a töröcsvári járásban fekvő, Simon község határába eső 183/a. számú határhalmommal ér az országos határvonal s onnan 310 m. távolságban déli irányban haladva felhuzódik «a Bucsecs-havas legmagasabb csucsára az Omu nevű sziklához (2507·8 m. m.), mely — a határjelzés leírása szerint — a 183/b. határhalom helyét is betölti.» Az Omu nevű szikla az ország-nak körülbelől legnagyobb határhalmát képezi.

Fent vagyunk tehát a Bucsecs-hegységnek s egyuttal az országos határvonalnak idáig való legmagasabb pontján, 2508 m.-re a tenger színe felett. Innen kezdem közvetlenebb megfigyeléseimet Fogaras vármegye töröcsvári járása mentén előre haladva a fogarasi járásba eső Ilarescu-havasig.

Tiszta időben a Bucsecsről felséges szép kilátás nyílik a barczasági, fogarasi, háromszéki, hátszegi völgy-lapályokra s Erdély közép-dombvidékeire, a határhegylánczolaton túl pedig Románia hegységeinek, fensikjainak és rónájának egy-egy tekintélyes része tárul a szemlélő elé.

Ködös, esős időben azonban félelmetesen megszükül a láthatár, ugyannyira, hogy 10—15 lépésen túl már semmi sem látszik a ködtől s ilyenkor ismeretlen ember tájékozatlanul bolyonghat s a meredek völgykatlanok s tátongó sziklarepedések között a legnagyobb veszélynek van kitéve.

Magyarország és Románia határa a Bucsecs-hegység legmagasabb szirtjén, a fentebb már említett Omun (Ember) megy keresztül.

Az Omu-sziklától délkeletre 25 öl távolságban Románia határszélén egy háromszögelési jel van, a mit az 1854. évi katonai felméréskor állítottak oda. A 2507·8 *m.* magasság erre vonatkozik. Az Omu szirtje ennél a pyramisnál a jelen határfelmérő bizottság pontos megállapítása szerint 9·86 *m.*-rel magasabban fekszik s így ennek valóságos tengerszintfeletti magassága 2517·66 *m.* Még két kisebb, 4—5 *m.* magas kőszirt van az Omu mellett. Nyugat felől az erdélyi szász Kárpát-egyesületnek faragott kőből készített menedékháza támaszkodik az Omu-sziklához. Ebben a menházban a falak belseje mellett a földön szeptember 14.-én is jég volt, kívül pedig hó és jég elegyesen.

A Bucsecs-hegység alapkőzete jura mészkő és eocenkonglomerátok tömegéből áll, mely utóbbiak főképen a mészhegység öbleit töltik ki s a magasabb tetőknek képezik a főanyagát. Maga az Omu és a körülötte levő kisebb kőszirtek homokkőalapba foglalt mészkő, trachit, kova és karneolból alkotott konglomerátból állanak; a szirtek körüli hegyrész kőzetét pedig csillámpala, trachit, homokkő és mészkőtömbök elegye alkotja, mely felett egyes foltokban a televényt pótló portőzeg képezi a havasi növények termőtalaját.

Az erdei fatenyészeti határnál több száz *m.*-rel magasabban álló Omu szirtje a felületes szemlélő előtt teljesen

kopárnak látszik ugyan, de figyelmes vizsgálat után ezen is található barnás-vörös, zöldes-sárga, fekete vagy zöldes-barna színű apró zuzmókat, melyek piczi szőrgyökereikkel odatapadva a napfény hatása alatt a levegő és víz segítségével áthasonítás folytán feloldják, ugyszólván kikezdik a sziklát s főképen annak csucsán képeznek összefüggőbb bevonatot, míg az oldalán inkább csak egyes kisebb pontokban jelentkeznek. Apró spóráiból a szél segítségével folyton szaporodik a zuzmóflóra s az elhalt zuzmókból és elmállott sziklarészekből képződött vékony televény-, illetve portőzeg-foltokban az Omu tövében még gyéren ugyan, de többfajta moha és más kövi növény telepedett meg. Különösen a tűzegmohák (*Sphagnum*) azok, a melyek ott tenyészve, elhaló alsó részeikkel a talaj televény-tartalmát folyton gyarapítják, míg másfelől különvált élő ágaikkal és gyökhajszálaikon képződő rügyeikkel saját fajfentartásukról gondoskodva, a víznek és a szél által oda-fujt porszemeknek is felfogóikul szolgálnak s ezen több oldalú működés következtében a zuzmókkal egyetemben a talajt a füveknek s más magasabbrendű növényeknek előkészítik. Kissé távolabb és lennebb az Omutól a zuzmók és mohák mellett a havasi legelők pázsitját képező *Aira flexuosa*, *Centaurea nerovosa*, *Nardus stricta* stb. között a kavicsos sziklás talajon ott diszlik a sötétkék színű *Campanula caespitosa* Scop., az ibolyaszínű *Campanula alpina* Jaq., továbbá a selymes fehér levelű, illatos sárga virágú *Arthemisia eriantha* Ten., a piros virágú *Myosotis montana* Bess., a setétkék *Dryas octopetala* L., a fehér virágú *Dianthus glacialis* Hänke és a szintén fehér virágzatú *Leontopodium alpinum* Cass. vagyis a turisták legkedvenczebb virága, a havasi gyopár vagy hófehérke, a mit a romániaiak «Regina Carpatică»-nak (Kárpát

királynője) hívják. Ennek egyenként vagy kisebb csokorban nincsen illatja, nagyobb tömegben azonban sajátos finomságu, bódító illatot áraszt szét.

Az elősorolt növények között sőt azok egynémelyikét sokkal felülhaladva, 2500 m. magasságban az Omu közelében a zuzmók és mohok társaságában sűrű gyepet alkotva megjelenik a határon az *első fás növény*, a *havasi azalea* (*Loiseleuria procumbens* Desv.). Ez a 10—12 cm. magas, örökzöld kis cserje heverő szárain átellenesen sűrűn álló 5—6 mm. hosszú, kerülékes, bőrszerű, picziny leveleivel s rózsaszínű vagy biborpiros virágjával a Bucsecs tetején lefelé haladva, a határszél havasi legelőin 1800 m. tengerszintfeletti magasságig majd mindenütt előfordul és pedig alább havasi rózsával, majd áfonyával elegyesen, a felsőbb részeken pedig a májcsillag (*Marchantia polymorpha* L.) nevű májmohával, a pápráddal (*Polytrichum*) s más különböző lombos mohákkal és galyas zuzmókkal (*Cladonia*) együtt fedi el a köves talajt s rugalmas száraival a lépés alól recsegve visszahajolva, míg egyfelől megkönnyíti a meredek sziklákon való járás-kelést, másfelől ez a 20 éves korában is legfennebb csak 2 mm. vastagságnyra növfő, össze-vissza kuszált szárú kis cserje szívós természetével az elkopárosodás ellen óvja a magasan fekvő havasi legelőket.

A Bucsecs nyugati oldalán, a Gaura felől 2400 m.-en felül a havasi azaleán kívül másféle fás növény nincsen, hanem ott ezzel együtt a zuzmók, mohák s a fennebb részben elsorolt dudvaszerű kövönövények uralkodnak. Nyugaton, a Gaurában 2400 m.-nél kezdődik a havasi rózsának egyik faja, a *Rhododendron Kotschyi* Simk. vagyis a *havas szépe*, a keletfelőli, romániai oldalon ellenben Petrositzá határán, az Omu közelében 2490 m. magas

ságig megy fel a havasi rózsza, a mely különbségnek egyik főoka az ottani tömegesebb, közeli hegységektől védettebb oldal menedékesebb és kevésbé sziklás voltában keresendő, a mihez itt még némileg a délkeleti főhajlás felé való kitettség is hozzájárul. Beljebb a határtól a nyugati és északnyugati oldalon a fatenyészeti határ felé alább haladva, ott virít a *Veronica alpina* L., *Veronica bellioidea* L., *Potentilla aurea* L., *Arthemisia tenuifolia* Schur., *Gentiana nivalis* L. s. azután a sziklák között 1900 m. magasság körül megjelenik az erika féléknek nálunk egyetlen fajjal képviselt, 20 cm. magasra növényező cserjéje, a *Bruckenthalia spiculifolia* Salisb., a mely apró, luczfenyő-tükhöz hasonló, négyesével örvösen álló leveleivel s végálló, rózsaszínű, sűrű, örvös kis füzérvirágjával az erdőtenyészeti övbe ereszkedve, a Bucsecs környékén elterülő határszéli erdőkben lefelé egészen 600 m. tengerszintfeletti magasságig megtalálható.

Az Omutól az országos határvonal egy kisebb nyergen át a hegygerinczen délnyugat felé húzódva 540 m. távolságban a Bucsecsnek egy másik, 1500 m. magas csucsára hág fel a 183/c. számú határhalomhoz s innen az élen nyugati irányban előremenve a 620 m.-nyire fekvő 183/d. határhalomnál megtörik s délnyugati fordulattal 440 m. távolságban egy 2403·2 m. magas hegycsucsra, a 184. számú határoszlophoz érkezik. Ennél a határoszlopnál a havasi rózsza a lehető legpontosabb meghatározás szerént köröskörül, tehát a magyarországi és romániai részen egyaránt 2 m. hián, a csillámpala, homokkő és mészkő-konglomerátból alkotott csucsig megy fel s a fekete, tözegszerű talajban más havasi növények társaságában a havasi azaleával együtt ez a cserje képviseli a fás növényeket. A havasi rózsza (*Rhododendron Kotschyi*

Símk.) felső tenyészeti határa tehát az országos határvonal mentén a Bucsecs-hegység magyarországi részén, északnyugati oldalon pontos mérés szerint 2401.2 m., a romániai részén pedig kissé fennebb, délkeleti oldalon, becslésem szerint még 90 m.-rel magasabbra, azaz kerek számban kifejezve, körülbelül 2490 m.-ig megy fel.

Ezen a 2403.2 m. magas csucson felállított 184. számmal jelzett határoszloptól a határvonal tompaszögben nyugati fordulattal a hegyélen 560 m.-nyi távolságban egy 2342.9 m. m. csucshoz érkezik s az itteni 184/a. határhalomtól északnyugati kanyarulattal a vizválasztón tovább haladva a 400 m. távolságban fekvő 184/b. határhalomhoz megy, a melynél megtörik s délnyugati irányban az 500 m.-nyire fekvő 184/c. határhalmon keresztül az él követése mellett görbe vonalban egy nyergen túl a 430 m. távolságban fekvő 2230.4 m. magas Batrina-csucsra emelkedik fel a 185. számú határoszlophoz. Eddig Simon község Gaura nevű havasi legelője mentén a luczfenyő-erdők felett 4—600 m. magasan huzódott végig a határ, itt azonban Uj-Tohán község Guván vagy Pojána Czápulujevű havasi legelőjéhez érkezik s ennek a szélén a hegyoldalon déli görbülettel a 240 m. távolságban fekvő 185/a. határhalomhoz megy, melytől nyugatfelé tartva, még 500 m.-nyi út megtétele után az eddigi cserjékkel s más havasi növényekkel borított silány legelőkről a 2176.4 méter magasságu 185/b. határhalomnál egy törpefenyő állabba lép s a hegyélen e között haladva, délnyugati fordulattal a 375 m. távolságra fekvő 185/c. határhalmon át 680 m. távolságban a 2173 m. magasan fekvő Kecsek-bakk-szögletére állított 185/d. határhalomig huzódik, a melynél egyuttal 1.055 km.-nyi összes távolság megfutása után ebből a törpefenyvesből, mint az országos határvonal-

nak idáig való legmagasabban fekvő erdejéből is kilép. Innen azután a határvonal néhány, alig számbavehető kisebb kanyarulattal déli főirányban folytonosan a sziklás bérczetön haladva, nemsokára Brassó város Greotis nevű havasi legelőjére érkezik s magasan az erdők felett az 1130 m.-nyire fekvő 2167.1 m. magas csúcson át a 185/e. határhalomnál kissé délkelet felé tart s leereszkedik a 150 m.-nyire fekvő 185/f. határhalomhoz a nyeregbe, melyből délnyugati irányban a szintén 150 m.-nyi távolságban fekvő 185/g. halomnál lévő kisebb csúcson át a gerinczen délfele 700 m.-ig hatol, míg a 185/h. határhalomnál lévő hegynyeregig érkezik, melynél egy kis keleti kiszögélés után ismét déli irányt véve, a sziklás hegygerinczen a 600 m. távolságban 2079.6 m. magasan fekvő 185/i. határhalmon át mészkonglomerát sziklatömbökön lefelé haladva, 600 m. távolságban délnyugat felé a Kis-Szoros (Strunga-Mica) nevű helynél leereszkedik a Szoros-Vám nyergébe, hol a romániai határőrkaszárnya és vámhivatal közelében 1905.7 m. magasságban a 185/k. határhalom van elkészítve. Ettől délnyugat felé a sziklákon és a Hegyfokon (Coltul-Strunga-Mare) keresztül hágva 600 m. távolságban a sziklák közötti nyeregbe érkezik a határvonal az 1962.5 m. magasságban fekvő 186. számú határoszlophoz, a melynél egyuttal a Bucsecs hegységnek Magyarország területére eső főgerince is véget ér s miután az Omun tul lévő 183/a. határhalomtól idáig Fogaras vármegye menetét 10.525 km. hosszúságban érintette, a határ annak mellékhegyein folytatódik tovább nyugat felé.

Mielőtt továbbmennénk, e helyen meg kell jegyeznem azt, hogy az 1898. évi nemzetközi, országos határfelmérő bizottság VIII. magyar osztálya Dobrovics Győző m. kir. háromszögelő főmérnök vezetése alatt Spinner György m.

kir. háromszögölő mérnökből, mint a m. kir. belügyminis-
terium kiküldöttjeiből, továbbá Fogaras vármegye töröcsvári
járása mentén, a járási főszolgabíró helyett kivételesen
Belle Sándor vármegyei főjegyzőből és e sorok írójából,
mint határbemondóból állott; Romániát Vasilescu romániai
őrnagy és Ath. Mihaescu kapitány képviselte. A három-
szögölés és felmérés egy theodolittal, 2 tachimeterrel és
egy mérőasztallal teljesített. Munkások gyanánt Magyar-
ország részéről a cs. és kir. 62. gyalogezredtől 8 székely
baka volt kirendelve, kikhez szükség esetén kisegítőkül
néha még 3—4 polgári munkást is fel kellett fogadni;
Romániából 4, sőt olykor-olykor 14 határőr-katona is ott
volt hátramosztónak. Nekünk a műszerek, élelem, tábori
sátrak, ruhák, stb. hordozására s a saját használatunkra
10 lovunk volt, a romániai tagoknak 4, a melyek a
határőr-katonákkal együtt kisebb-nagyobb terheket csi-
peltek.

Nos hát ez az egész kis karavánból álló bizottság,
— a melyhez néha nem egy falusi bíró, vámos, román
határőr, csobány s más hivatlan bámuló is szegődött, —
a Bucsecs-hegység és az ahhoz közelebb eső országos
határvonal felmérésének alkalmával szeptember havában
lovaival, felszereléseivel együtt 8 napig a 185/k. számú
határhalom közelében lévő kaszárnya környékén ütött
tanyát.

A Bucsecs-hegység főgerinczén huzódó határvonal
felmérése a gyakori ködös időjárás, meg aztán más termé-
szeti nehézségek miatt meglehetősen lassan ment s mivel
az akadályok miatt néha szünetelni kellett, majdnem egy
hetet vett igénybe. Mikor aztán az itteni munkálat bevé-
gődött s a bizottság egyes tagjai kisebb kirándulások után
pihenőt tartottak, míg mások fényképeket vettek fel a

hátrahagyott nagy hegységről, addig az idevonatkozó feljegyzéseimet állítottam össze. E helyről a Bucsecs-hegységre, illetve az azon végig húzódó országos határvonal egy részére nyílik kilátás. A Bucsecs-hegységnek magyarországi oldalán a sziklák tövében az *eltörpült luczfenyőfa itteni felső tenyészet határa* látszik a Greotis hely felső felén 1880 m. tengerszint feletti magasságban.

Itt egyuttal az is jól kivehető, hogy a luczfenyő e tájékon sem mehet fennebb, mivel a meredek sziklákon tenyészet feltételei hiányoznak. A törpefenyő azonban szórványosan vagy egyes kisebb foltokban a 2200 m. magasan fekvő hegyélig felhalad. Másfelől a meredek mészkőszikla-oldal látszik s az alatta lévő mészkőfolyás kisebb darabon, mely még feltüntetöbben áll elénk a Sztrunga-vám közeléből.

* * *

Míg a Bucsecs-hegység átlagos lejtje — eltekintve a közbeeső hegycsúcsok és nyergek közötti meredekebb részletektől — az Omu-sziklától lefelé a Sztrungáig az országos határvonalon csak 4—5°, addig az északi és nyugati oldalon az éltől 1800—1900 m. magasságig lefelé, Magyarország felől már 50—60° között váltakozik, de némely részeken a 90°-ot is megközelíti, sőt egyes völgykatlanokban a kőszálakon ugyszólván negatívvá válik, alább a luczfenyő tenyészet övében aztán 10—35° között ingadozik.

A déli és keleti oldalon Románia felől általában 20—30° között marad a Bucsecs lejtőszöge, azonban a meredekebb kőszirtek, habár aránylag kisebb terjedelemben, de a Dalomicza-völgy mellett, ott sem hiányoznak, távolabb pedig a 2495 m. m. Caracania-hegycsúcson keresztül

huzódó hegyélen túl a meredek kopár szirtek kiterjedése ott is csak olyan nagy, mint minálunk, sőt a határtól távolabb eső Valea Cerbului patak mentén lévő kőszirtek törpe fenyőikkel és eltörpült luczfenyőikkel meredekség tekintetében a miéinknél sokkalta hozzáférhetetlenebbeknek mutatkoznak.

Közvetlen a határvonal mellett az Omutól lefelé a már említett 185/b. határhalomig sehol sem fordul elő a törpe fenyő, a hegyéltől távolabb azonban fennebb a 184—185. határoszlopok közötti rész irányában északnyugati oldalon befelé a Gaurában egyes foltokban vagy szórványosan 2300 m.-től lefelé 1850 m.-ig feltalálható, hol aztán a sziklákon eltörpült, szórványosan eléjövő luczfenyő váltja fel, a mely innen lefelé 1700 m.-ig, alig hogy harmadrendű fa nagyságúvá nő s ugyyszólván már az elcserjésedéshez képez átmenetet; 1700 m.-től 1500 m.-ig lefelé aztán zárt állabokat alkotva mindig erőteljesebb lesz s azon alul eredeti termőhelyére akad s mint elsőrendű szálfá a töröcsvári völgyekbe 800 m.-ig lehuzódva, fennebb elegyetlen tiszta állabokat alkot, alább pedig jegenyefenyővel, majd bükkal és nyírral elegyesen mindenütt diszére válik az itteni hegységi erdőknek.

A törpefenyőnek a határvonalon a Guczán feletti 185/b. határhalomtól 185/d. jelzésű határhalomig való előfordulása pontos felméréssel határozottatott meg s így kimondható, hogy a törpefenyő (*Pinus pumilio*) a magyar-román országos határvonal mentén a Bucsecsen felfelé 2176.4 m. tengerszintfeletti magasságig alkot összefüggő állabot. Ez az állab nyugat felől a magyarországi részen a meredek sziklákon megszakításokkal, kisebb foltokban vagy egyes törpefenyő példányokkal szórványosan képviselve lehuzódik a sziklák aljáig, 1950 m. magasságig s onnan

kezdve újra összefüggő állab alakjában, előbb, mint tiszta törpe fenyves, majd 1800 m.-en alul eltörpült luczfenyővel és borókafenyővel elegyesen a Guczán és Greotis erdőkben leereszkedik 1650 m.-ig s onnan szórványosan 1550 m. magasságra. *A törpefenyő tehát a Bucsecsnek Magyarország felőli részén tiszta állabokat 1800—2176.4 m. között alkot, borókafenyővel és eltörpült luczfenyővel elegyesen 1650—1800 m.-ig fordul elé s szórványosan a guczán-sztrungai vámt mellett 1550 m. tengerszint feletti magasságig megy le, a mi egyuttal a törpefenyőnek is itteni alsó tenyészeti határát képezi, szórványos előfordulásának felső határa pedig 2300, legfennebb egyes hozzáférhellen völgykatlanokban 2350 m.-ben állapítható meg.*

A luczfenyő előfordulási viszonyai csekély eltéréssel a Guczánban és Greotisban is megegyeznek a Gaurabeliekkel, de a Guczánban 1400 m.-nél északnyugati oldalon mészkővel keveredett csillámpala feletti talajon a luczfenyők közé szórványosan elsőrendű fanagságu jegenyefenyő is elegyedik, a mely 1300 m.-től lefelé tizedrészekben kifejezhető elegyarányt alkotva, 900 méterig helyenkint bükkal elegyesen a környék luczfenyvesei között több helyen előfordul ugyan, de számbavehető, összefüggő, egyetlen állabokat nem alkot.

A Kecsebak szöglete melletti törpefenyőállab a Bucsecs keleti oldalán, Romániában körülbelül 1850 m.-ig lenyulik, tehát közel 330 méter szélességű magassági övben alkot oly összefüggő, sűrű erdőt, a mely között egyes helyeken teljes lehetetlenség keresztül hatolni. Itt hatalmas nagyságu, derékvastagságu, 15—25 m.-re elnyúló törzsek is láthatók s az egész törpefenyvesnek a maga nemében őserdő jellege van, a melyben a 200 éven felüli törzsek nem tartoznak a ritkaságok közé s a melyben a tulajdon-

képeni használatról szó sem lehet, hanem legfennebb csak a csobányok és egyes turista vagy vadásztársaságok használnak fel belőle olykor-olykor a nyári időszakban egy-egy elszáradt törzsdarabot.

A Bucsecs-hegységnek Romániába eső tömegét észak-déli irányban a közepe táján a Jalomicza patak szeli végig, a mely egy mély völgygyel kétfelé osztja a hegyet. Ennek a völgynek a baloldalán Romániában a törpefenyő 2350 métertől lefelé 1900 *m.*-ig menő magassági övben körülbelül egy 700 kat. hold kiterjedésű őserdőt alkot, a mely alatt havasi legelőktől megszakítva, luczfenyvesek következnek, melyek közé a diluvialis ősemlős maradványokról nevezetes Jalomicza nevű barlangbeli sziklakolostor közelében, mészsziklák feletti talajon, déli oldalon néhány vörösfenyő elegyedik.

A Strunga hegyfokának északnyugati oldalán a Greotis felett, a meredek kopár tetőtől lefelé 30 meternyire, tehát mintegy 1930 *m.* tengerszintfeletti magasságban sziklaltömbök között egy ritkás törpefenyőállab huzódik le 1830 *m.*-ig, hol aztán az eltörpült luczfenyvesbe elegyedve 1750 *m.* körül teljesen a luczfenyőnek engedve át az uralmat, megszűnik. Ebben a törpefenyvesben pala, mészkő és homokkő konglomerátba ékelve többek között számos, igen szép, elmeszesedett kagyló- és csigakövület található, melyek közül főleg a fésűkagylók (*Pectinidae*) családjába tartozó tulajdonképeni *Pecten*-nemhez tartozók fordulnak elő nagy mennyiségben, egész alkotó részét képezvén a jurakorszakbeli eredetű konglomerát kőzetnek. A Strunga-hegyfok tulsó, délkeleti oldalán, 10—15 *m.*-re az éltől, Romániában a kaszárnyán felül 1950 *m.* magasságban, mészkőkonglomerát feletti sekély talajon, felső tenyészeti határának az országos határmentén idáig való

legelő képviselőjeként néhány darab eltörpült, 1—2 m. m., karvastagságu, öreg luczfenyő él. Innentől kezdve lefelé 3—400 m. magassággal aztán, széles övben havasi legelők terülnek el, a melyek alatt 1500—1600 m.-nyi tengerszintfeletti magasságtól kezdve le a völgyekig zárt luczfenyőerdők láthatók.

Igazi otthonosan érzi magát a Bucsecs-hegységen a zerge s ha időnk és a gyakori reggeli ködök megengedték volna a terhes utánajárást, nem egyet hozhattunk volna terítékre, de így, mivel ezekhez az akadályokhoz a felmérő bizottság zajos működésén kívül még az akkor is kint legelésző, bégető juhnyájak kolomphangja, juhászkutyák ugatása s a csobányok üvöltgetésének zaja is hozzájárult, a mi az óvatos, félénk állatokat messze elűldözte: ez alkalommal csak látcsöveink segítségével láthattuk a határszáltól tekintélyes távolságban, délelőtti 10 óra tájáig legelésző kőszáli zerge-falkákat. A sasoknak és más, nagyobb ragadozó madaraknak is számos fajtája él a Bucsecsen, de a kisebb madarak a ritkaságok közé tartoznak e tájékon, a minek a ragadozóktól való félelmen kívül a megfelelő táplálék hiánya és a széles, hűvös s általában szélsőséges időjárás lehet az oka, hiszen a tavalyi felmérés alkalmával is már szeptember 5.-én lehullott volt az első hó, a mely néhány nap múlva ismét elment ugyan, de nem mindenünnen, mert egyes mélyedésekben és a magasabb helyeken szeptember 14.-én is sok folton volt még hó, a mely a következő napokon keletkezett imitt-amott felszakadó, sűrű ködből is kikandikálva a szeptember 25.-i második havazással egyesülten az árnyékosabb mély szakadékok felső részein állandóan meglévő kisebb glecserekkel együtt a 2000 m.-en felüli részeket mindenütt eltakarta. De talán kissé már sokat is időztünk ezen az erdés-

szeti tekintetben is elég érdekes, remek szépségű magas hegységen s mivel ottani munkájának befejezése után a határfelmérő bizottság is tovább folytatta az utját, közleményem folytatásában magam is tovább haladok szemlélődéseimmel a határszélen, előre!

(Folyt. köv.)

A romániai őserdőkről.

Irta: *Muzsnay Géza*, m. kir. főerdész.

»A mely erdőkre nézve az emberi munkásság beavatkozásának kizárásával csupán csak a természeti viszonyok hatnak, a mely erdőkben a fák életének nem a fejsze, hanem a létért való szüntelen küzdelemben valamely elemi csapás, vagy az öregség szab határt, s végre ahol a kipusztult fák, vagy erdő újra telepítését s tenyészetét az emberi munkásság hozzájárulása nélkül, kizárólag maga a természet végzi, ezek az őserdők«. Ezekkel a szavakkal írja körül új »Erdőmiveléstan«-unk az őserdő fogalmát.

A művelt államokban s így hazánkban is ma már nagyon kis területet foglalnak el az igazi őserdők s csak imitt-amott akadunk olyan erdőrészekre, amelyekre valóban ráillik a fenti jellegezés. Bizonyára sokan vannak tehát szaktársaim között, akiknek nem állott még módjukban az őserdők jellegével közvetlenül megismerkedni s ennél fogva remélem, alábbi igénytelen leírásom érdekelni fog némelyeket.

A múlt 1898. év nyarán alkalmam volt a Háromszék vármegyével határos romániai erdőségek egy részét bejárni. A bejárt terület mintegy 800—1787 m. tenger-